

Ingar Kaldal

Edvard Bull d.y.

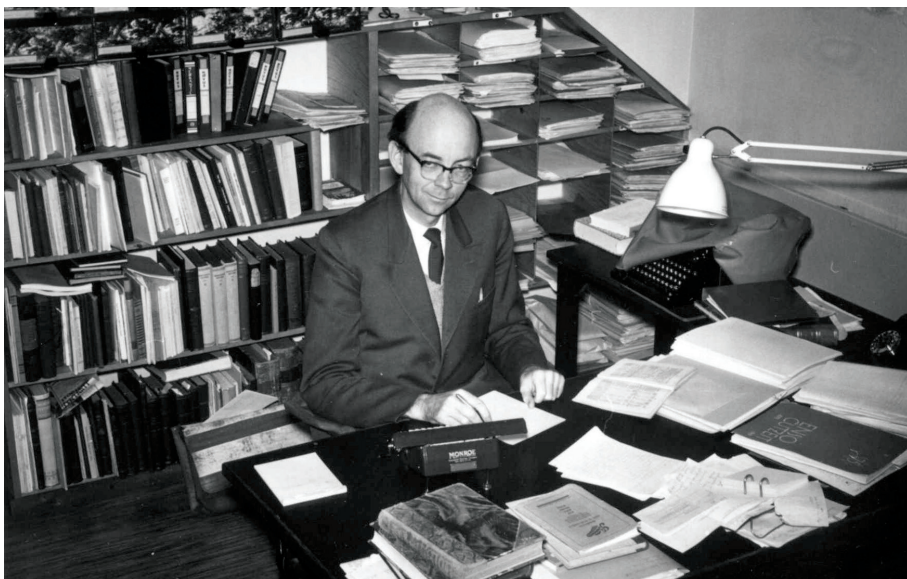
ARBEIDERMINNENE OG SOSIALHISTORIA

For oss som ble interessert i historie i 1970-årene fordi vi var kritiske til rådende maktforhold og tenkemåter – både i samfunnet, dagliglivet og historiebøkene – og ville snu på perspektivene, ble noen historikere viktigere å lære av enn andre. I Trondheim fylte Edvard Bull ei slik rolle. Selv rakk jeg akkurat å bli ferdig med hovedfaget som den siste med Bull som veileder like før han pensjonerte seg i 1981. Hvordan det fikk prege meg, både på retta og vranga, kunne jeg ha sagt mye om. I stedet skal jeg her reflektere litt over noen trekk ved Bulls måter å arbeide med sosialhistorie på, som kom til å inspirere mange ikke bare i historiefaget, men også i etnologi og folkloristikk. Et særlig blikk fortjener bruken av arbeiderminnene.

I den grad det handler om ei sosialhistorie som ble rådende i flere fagmiljøer, var 1970-årene og den første delen av 80-årene ei storhetstid. Så kom stagnasjonen, bortsett fra noen teiger som ble vedlikeholdt og til dels nydyrket også etter det. I dag kan vi se tilbake, med nye blikk. Noe er blitt borte, noe av det kan vi se som tap, noe har vi kanskje også blitt klokere på. Uansett: Hva sto Bull for? Hva betydde hans måter å arbeide med sosialhistorie, slik vi kan se det i dag – når vi har hatt tid til å tenke over hvordan det sosiale ble utforsket den gang, og kan se det i lys av ett og annet vi kan lære også av nyere forsøk på å analysere mer kulturelle sider ved det samme sosiale livet?

PERSON, POLITIKK, POSISJONER OG PUBLIKASJONER

Far til Edvard Bull d.y. var historikeren og Arbeiderpartipolitikerens Edvard Bull. Han var nestformann i partiet og utenriksminister i Hornsrud-regjeringen. I faget huskes han for sitt kritiske arbeid med kildene på sitt felt, som var middelalderen. Sønnen var også ven-

Portrett av Edvard Bull tatt i 1961 mens han var konservator ved avdeling for arbeiderminner ved Norsk Folkemuseum.

Foto: Unni Fürst, Norsk Folkemuseum.

streradikal, fra tida i AUF på slutten av 1930-tallet, hvor han var med i sentralstyret, til han i 1972 forlot Arbeiderpartiet og ble SV-er. Han ble ikke noen sentral politiker, men lot sine politiske tenkemåter desto mer komme til uttrykk i kritisk og alternativ historieskriving.

Det startet med hovedoppgaven om trøndersk arbeiderbevegelse før 1914 (Bull 1939/1976), hvor hovedtemaet var å forklare radikaliseringen. Tidlig skrev han oversiktsbøker både om arbeiderklassens, fagbevegelsens og arbeidervernets historie (Bull 1947, 1953b, 1955b). Arbeiderinteressen ble ført videre i stillingen som konservator ved Norsk Folkemuseum fra 1950 til 1962, hvor Bull ledet innsamlingen av arbeiderminner. Deler av dette materialet ble redigert og utgitt i serien *Arbeidsfolk forteller*, med egne bind for noen yrkesgrupper (Bull 1953a, 1955a, 1961). Det samme materialet gjorde han til det viktigste kildegrunnlaget i avhandlingen til doktorgraden: *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd* (Bull 1958/1972). I 1963 ble han professor ved Norges Lærerhøgskole. Der fungerte han som rektor til 1969.

Så kom 1970-tallet med veiledning av stadig flere studenter som ville skrive arbeiderhistorie og annen «historie nedenfra». Dette ble en aktiv periode også i hans eget forfatterskap, med bøker bl.a. om Øst-Afrika (Bull 1973), to bind av Cappelens Norgeshistorie (Bull 1979a og 1979b), og til slutt ett bind av Arbeiderbevegelsens historie (Bull 1985). Han skulle også her skrive bind to, men døde i 1986.

Et av hans viktigste verk før dette var ei lærebok i historie for gymnaset, *Nordmenn for oss*. Den kom første gang i 1948, og etter det i stadig nye utgaver helt til 1980-årene. Den så han selv som noe av det viktigste han hadde skrevet. Det var i tråd med hans syn på historiefagets plass i samfunnet: Han så skoleundervisningen som fagets viktigste

Sagbruksarbeidere ved Kongsvinger.

Foto: Norsk Folkemuseum.

Arbeider på jernbanespor ved Drammen i mai 1953.

Foto: Dagbladarkivet, Norsk Folkemuseum.

legitimering (Bull 1948 og 1981c). Dette bare for å ha nevnt et utvalg av Bulls arbeider. En fullstendig bibliografi fram til 1984 finnes i festskriftet til hans 70-årsdag (Fuglum/Simensen 1984:234–250).

Bull var ikke noen teoretiker. Og han kunne omtale seg som «et ufilosofisk menneske» (Bull 1981a:65). Det var han jo ikke, det harmonerer i alle fall dårlig med mitt inntrykk fra hans beste tekster, som var preget både av fintenking og omhyggelig tilskjærte prinsipper. Men slik markerte han skepsis mot det han så som snobbing med teorier og fremmedord. Samtidig markerte dette en folkelighet, hos en professor av høyakademisk slekt i mange ledd og retninger, som selv hadde viet sitt liv til å skrive historie om og for «folk flest».

ARBEIDSFOLK MED EGNE MINNER OG RETT TIL EGEN HISTORIE

I tida omkring 1950 kom det i flere land i gang prosjekter med å samle inn minner fra arbeidere og andre grupper «vanlige folk». Ved Nordiska museet i Stockholm var det allerede i 1940-årene blitt satt i gang omfattende innsamling av arbeiderminner under ledelse av Mats Rehnberg. Det ga inspirasjon da Edvard Bull ved Norsk Folkemuseum i 1950 startet innsamling av minner fra flere arbeidergrupper. Tittelen på bøkene hvor redigerte utdrag av minnene ble publisert, *Arbeidsfolk forteller*, signaliserte noe av det preget dette hadde av å være en ny type «folkets historie». Men hva var her mest nyskapende?

Det var ikke nytt å samle inn minner fra vanlige mennesker om dagligliv. Både

Jernbanearbeidere på Dovrebanen ved Rennebu, 1911-1913.

Foto: Norsk Folkemuseum.

folkloristiske og etnologiske forskningsmiljøer hadde gjort det før.¹ Nytt var det derimot at dette nå ble rettet mot industri- og anleggsarbeidere. Bull var såpass konsentrert om å løfte akkurat dem fram at han ikke valgte å ta med for eksempel en av de største andre lønnsarbeidergruppene i tida før 1950, skogsarbeiderne. Om dem ble det først i 1970-årene samlet minner, ved Norsk Skogbruksmuseum – i Sverige ble den gruppen tatt med allerede i prosjektene på 1940-tallet. Typiske kvinneyrker ble heller ikke tema for denne typen sosialhistorie før i 1970-årene.

Et annet nyskapende grep var at det ble lagt vekt på å samle inn minnene ikke bare for å få informasjon om levekår og arbeidsmåter, men som sammenhengende livsløpsfortellinger, som kunne vise noe om hvordan sosiale forhold artet seg som del av folks livshistorier. Men egne metoder for å utnytte akkurat denne egenskapen ved minnene, ble det lagt mer vekt på først etter Bulls tid. Dette kommer vi tilbake til senere.

Et tredje trekk av nyskaping var trolig viktigere, og her skilte Bull seg ut internasjonalt: I et historiefag som var konservativt, var skepsisen sterk mot å bruke folks egne beretninger som kilde til vitenskapelig historieskriving. Derfor ble dette i mange land lenge overlatt til andre kulturfag, eller til amatører. At de minnene Bull hadde samlet, fikk utgjøre et hovedgrunnlag for hans doktoravhandling allerede i 1958, var spesielt. I sin minnetale over Bull i vitenskapsselskapet i 1987 pekte Jarle Simensen på det han hadde gjort med arbeiderminnene, som hans «viktigste originale forskningsinnsats» (Simensen 1987:64). Uansett skepsis fra opponentene (se Slettan 1994:27) ble avhandlingen stående som en tidlig markering av at grensen for fagets aksept av muntlige kilder var flyttet en gang for alle.

Her bør det nevnes at i Norge ble muntlig historie i mindre grad enn i andre land tema for noen folkelig bevegelse, slik oral history ble i mange andre land. I Norge vokste det heller ikke fram omfattende virksomheter som kan sammenlignes med det History Workshops, Geschichtswerkstätten og «Grav der du står»-sirkler ble i andre land. På samme måte som lokalhistorie i Norge var preget av mindre avstand mellom akademisk og folkelig historieskriving, ble det ikke noe skarpt skille i arbeidet med muntlige kilder. Som Bulls fremste elev og viderefører på dette feltet, Dagfinn Slettan, skrev senere: «takket være Bulls sosialhistoriske program (...), vant arbeidet med minner som kilde en plass også innenfor historiefaglig forskning» (Slettan 1994:27).

«Muntlige kilder» kom til å bli et vanlig uttrykk om det Bull drev med. Det er ikke urimelig å mene at dette ble det norske begrepet for «oral history». I tråd med dette ble det også gjengs å omtale de fleste former for minner folk kunne fortelle fra egne liv, som «muntlige kilder» (Slettan 1994:17). Om dette kan det i dag være nyttig med noen kritiske refleksjoner.

At det å samle inn og bevare samtaler i lydform fikk et gjennombrudd i 1950-årene, har for det første en teknisk forklaring. Da kom båndopptakerne. Før det hadde intervjuing forutsatt nedskrivning, og da kan en spørre seg om det bevarte materialet ble så mye mindre skriftlig enn andre nedskrevne versjoner av talte ord (fra avisintervjuer til møtereferater – som få vil kalle muntlige kilder). Lydopptak gjorde det mulig å bevare det muntlige preget på en helt ny måte. Likevel: hva kom muntligheten til å bety i bruken av «muntlige kilder» i Bulls sosialhistorie? La oss tenke over hvor viktig dette egentlig var, både som trekk ved det materialet som ble skapt, som formål og metodisk program.

En stor del av minnematerialet som ble samlet inn, ble fra første stund nedskrevet, enten av informantene selv, eller av de som intervjuet dem. Trolig var det også ønsket. I et tilbakeblikk fra 1981 på minneprosjektene i 1950-årene, fortalte Bull hvordan det hele startet: Først var det Arbeiderbevegelsens Arkiv som prøvde seg med en minneinnsamling i 1950. De sendte ut en spørreliste i LO-bladet *Fri Fagbevegelse* «Til Fagforeninger, Arbeiderlag og Ungdomslag». Noen svar kom inn. Men det ble raskt klart at det trengtes noen til å intervju folk som var lite skriveføre, korrespondere med fortellere, og ordne det materialet som kom inn. Arbeiderbevegelsen la ikke penger på bordet til å gjøre dette. Men så reagerte ledelsen ved Norsk Folkemuseum positivt på et forslag om å sette i gang en innsamling av arbeiderminner. De opprettet en egen konservatorstilling, som Bull fikk, og prosjektene kom i gang.

Hovedformålet var å samle minner, ikke at de skulle lages som intervjuer, eller være spesielt muntlige. Den muntlige formen/intervjuer var en løsning som ble tatt i bruk fordi så mange av dem en ville ha i tale, ikke var skriveføre (Bull 1981a:70). I en presentasjon av minneinnsamlingen i *Heimen* i 1953 skrev Bull: «Mange arbeidsfolk er såpass uvante med å skrive at vi nødvendigvis må ty til intervjuer» (Bull 1981a:72). Da han i 1981 summerte opp sine erfaringer med «muntlig historie», skrev han: «Det nye som kom med innsamlingen av arbeiderminner, lå ikke i noen spesiell 'muntlighet'». Men virksomheten tok sikte på å "korrigere historiens klasseskjevhet, gi mæle til de skriftløse" (Bull 1981a:97, hans utheving).

Formålet handlet altså om å utjevne og demokratisere historia, ved å la nye grupper få «si» historie, ikke om å gjøre dette med en ny type kilder. Derfor bør en heller ikke overdrive hvor mye den nye sosialhistoria, i program og praksis, handlet om å eksperimentere med nye analysemåter. I den grad det nye materialet som kom inn ble tema for nye metodiske grep, handlet dette også mer om det preg de hadde som minner, enn som muntlig stoff. Slik sett kom den sentrale finske historikeren på dette feltet, Jorma Kalela, senere til å bruke et mer treffende begrep om hva det handlet om, nemlig «minnesforskning» (Kalela 1984). Kalela la også stor vekt på å reflektere over metodiske og teoretiske spørsmål som han mente særpregte minnene som kilder for historieforskning. Og han var opptatt av å utvikle analysemåter for å se etter kulturelle mønstre og samfunnsforhold i «källornas läsart» (Kalela 1991).

I Norge ble det Dagfinn Slettan som først for alvor fulgte opp slike spørsmål, i sin bok om minner og kulturhistorie som kom i 1994. Helt siden Bull 40 år tidligere hadde tatt i bruk minnene som kilder, ble metodediskusjonene lenge preget av skeptikerne. Spørsmålene kom til å handle mest om glemsel og pålitelighet, og hvilke problemer det bød på, og mindre om hvilke positive muligheter for nye analysemåter som kunne ha ligget i å fokusere mer på det som særpregte minnene. Senere kom metodediskusjonene om

minnene til å handle mer om hvordan minnene var blitt til, gjennom kulturelle prosesser over tid, og om muntlige fortellemåter, språk og metaforbruk, som minnene var formet av. Men slike spørsmål kom til å prege debatten om minnene for alvor først etter at Bull hadde sluttet å skrive historie (Slettan 1994, Kjeldstadli 1991, Kaldal 2002b og 2008).

ARBEIDERKLASSEN, FOLK FLEST OG MAKTKRITIKKEN

Særpreget ved Bulls sosialhistorie handlet dermed kanskje mindre om nye metoder for å analysere råstoffet, enn om å skrive slik at ferdigproduktet virket i samfunnet. I så måte var Bulls historieprosjekter, som hans personlige sympatier, nært knyttet til arbeiderbevegelsen og venstresiden, for ikke å si arbeiderklassen. Tillitsmannsapparatet i fagbevegelsen ble brukt som fotfolk i innsamlingen av minner. Han var klar over at det ga materialet en skjevhet. «Fagforeningsfolkene vil dessuten sjølsagt bli betydelig overrepresentert fordi vi mest søker våre kontakter gjennom fagforeningene» skrev han i 1953 (Bull 1981a:73).

Flere av hans bøker var skrevet for arbeiderbevegelsen, til bruk bl.a. i fagbevegelsens kursvirksomhet. Likevel var han forsiktig med å knytte sitt program om fagets oppdragende betydning til en bestemt gruppe. Han gjorde ikke sin historieskriving til arbeiderklassens sak, i alle fall ikke ut fra noen forhåndsbestemt oppfatning om hva som var denne klassens «sak» eller «interesser». Når hans forfatterskap var motivert av et politisk engasjement, var det ikke for å agitere, men kritisere, og aller helst: lære noe nytt

Jernbanebygging ved Svelgfoss, Notodden i 1908. En gruppe slusker har pause ved kaffebålet.

Foto: Hermann Chr. Neupert, Norsk Folkemuseum.

Arbeidere i 1. mai-tog, Kvikne, Tynset, 1911-1913.

Foto: Norsk Folkemuseum.

i forhold til det som rådet som historiske sannheter, ikke minst i arbeiderbevegelsen. Da han i hovedfagsoppgaven om trønderne i arbeiderbevegelsen før 1914 fokuserte på hva som kunne forklare den særlig sterke trønderske oppslutningen om fagopposisjonen av 1911, og dermed maktskiftene i arbeiderbevegelsen omkring 1920, var han selv del av en venstreopposisjon i AUF. Da hovedoppgaven senere ble trykt i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, skrev han i et nytt etterord at temavalget var «forholdsvis klart politisk motivert» (Bull 1939/1976). Men analysen var rettet mot å forklare mer enn å forsvare radikalismen. Og svarene han ga, var så lite i tråd med venstreradikal historietenking at de pekte ut Martin Tranmæls personlige agitasjon som en hoveddrivkraft bak suksessen til fagopposisjonen.

Like mye som han i forskningen prøvde å snu på rådende oppfatninger, så han det som viktig at den samme kritiske øvelsen nådde ut til leserne. I 1981 ba historiestudentene i Trondheim ham levere noen teser til studentavisa om hvorfor historie var viktig. I tillegg til å erklære skoleundervisningen og bøker som når et «vanlig publikum» som det viktigste målet for faget («Detaljforskningen må forsvares som skritt på veien dit»), lot han en av tesene erklære støtte til det kjente programmet til Halvdan Koht om fagets oppdragende rolle (Koht hadde uttalt at: «Det er pedagogikk i arbeidet vårt»). Det faget skulle lære bort, handlet om politikk og moral: «Vi oppdrar til noe. Formidler holdninger og verdier». Neste tese var enda et steg i politisk klargjøring: «Jeg ønsker at økt menneskekunnskap først og fremst skal lede elever/lesere til å identifisere seg med 'vanlige mennesker i fortida'. Ligger hovedvekten på de få og de mektige, blir tendensen konservativ og autoritær: Det viktige er det lederne foretar seg. Jeg ønsker ikke en slik tendens» (Bull 1981c). Selv om Bull ikke blandet seg direkte inn i samtidas fagfilosofiske debatter om positivisme og objektivitet, var dette klart: han så det problematiske i å tro at en kunne skille mellom det å være et forskende og menende menneske, også politisk.

Om disse grunnene til å drive med historie holdt Bull et foredrag i 1978, i forbindelse med utgivelsen av de to bindene av Cappelens Norgeshistorie. Her slo han fast at han ikke delte den oppfatningen bl.a. Ottar Dahl hadde om å begrunne historieforskningen som «ren forskning», hvor fagets funksjon var å utbre forskeretikken. For det første var det i historiebøker som skulle fungere i skole og allmenhet heller viktig å skjære bort tyngende ledd i resonnementene, forbehold, dokumentasjon og kildehenvisninger. For det andre

ville historiebøker hvor Dahls formål ble virkelig oppfylt, fungere dårlig både i skolen og som populære bøker (Bull 1981a:45).

Kravet til vitenskapelighet og etterprøvbarhet, og ønsket om å skape opplevelser, er to formål som kan virke vanskelige å oppfylle like sterkt samtidig. Men i stedet for å se det siste som en trussel mot det første, mente Bull at innlevelsen ville styrke fagets evne til å skape menneskekunnskap. Her ligger kanskje en viktig distinksjon mellom vitenskapelig kunnskap og menneskekunnskap. Det siste handlet for Bull om den oppdragende makt som lå i å fortelle på måter om folk i fortida som en kunne leve seg inn i, og dermed lære noe av. «Så får det ikke hjelpe om historieskriving får trekk felles med diktning» var konklusjonen (Bull 1981a:48). Her var Bull på linje med noe som ble en økende bevissthet i historiefaget i årene etterpå, uten at han i 1978 gikk nærmere inn på hva det innebar.

Det samme kan også sies om en formulering i innledningen til hans siste store bok, bind 1 av arbeiderbevegelsens historie: «Før vi kan forklare, må vi fortelle» (Bull 1985:8). Bull var en god forteller, han var bevisst på at historie var fortelling, men han reflekterte ikke av den grunn videre over hva ulike narrative grep kunne gjøre med de bildene av fortida som fortellingene skapte. Bull sluttet som historiker før faget ble hjem søkt av de mer omfattende diskusjonene om narrative og dikteriske trekk ved historikernes tekster – som også hans måter å skrive historie på ville hatt mye å lære av, for ikke å si å lære bort.

For Bull var det historias rolle i samfunnet som gjorde det viktig å fortelle godt og innlevende, og enda mer: å fortelle slik at det skapte kritisk refleksjon over urett og makt, politikk og ideologi. Men var den politiserte sosialhistoria interessert i politikk?

1. mai-tog på Karl Johans gate i 1930. Togget med faner og musikkorps er på vei mot Stortinget med slottet i bakgrunnen.

Foto: Hermann Chr. Neupert,
Norsk Folkemuseum.

Røabanen blir forlenget til Lijordet i 1951. Arbeidere jobber i et boligområde med å grave ut den nye linjen.

Foto: Dagbladet, Norsk Folkemuseum.

På ett vis kan Bulls prioritering av temaer fra dagliglivet sees som tegn på at han var med på å forme sosialhistoria som en egen særdisiplin, kanskje som sosialhistorie med «politics left out». Samtidig skrev han flere bøker om hele samfunnets historie hvor storpolitikken var med (Simensen 1987:66 og Maurseth 1984:139ff). Da han brukte så mye plass på sosiale forhold i bind 1 av arbeiderbevegelsens historie, fikk han kritikk for å ha lagt for lite vekt på partiet/bevegelsen. Og hva ville da skje med klassebegrepet?²

Men det er også mulig å se dette mer positivt, som måter å skrive sosialhistorie på som i større grad enn de store klasseteorier åpnet for en historisering av nettopp klasseforholdene, og dermed av klassebegrepet. Ved å fokusere sterkt på makt i analysene av arbeid og dagligliv, tok han heller det politiske med seg til et plan utenfor partiliv, møter og styringsorganer. Dermed fikk han fram at det lå politikk i de delene av dagliglivet som vanligvis ikke ble sett som politiske:

I sin tale til hundreårsjubileet for Den norske historiske forening i 1970, pekte Bull ut studier av små miljøer som ett av de feltene han mente ville vokse framover. Og her vektla han «konkrete beskrivelser» – det som arbeiderminnene hadde gitt ham grunnlag for å ta for seg. I stedet for analyser preget av «fremmedgjørende fremmedord» ville han la beskrivelsene være «mer menneskelig – handle om mennesker som vi alle kan kjenne igjen som våre egne forfedre» (Bull 1981a:34). I en annen artikkel presiserte han dette synspunktet ved å peke på at fagets plass i skolen ville kunne styrkes med en slik

vinkling. At det måtte handle om politikk og ledere for å være interessant for barn og ungdom i skolen, var han uenig i.

Jeg er overbevist om at barn – og de fleste voksne – vil ha mye lettere for å leve seg inn i en fortid der de møter 'vanlige mennesker', enn i en fortid der de nesten bare møter merkelige lederskikkelser. Små barn kan uten videre forstå at mennesker til alle tider har måttet skaffe seg mat og klær, at det har skjedd på forskjellige måter gjennom tidene, og at ikke alle har fått like mye av godene. Dermed forstår de vesentlige trekk i økonomisk og sosial historie. Derimot vil de ha meget vanskelig for å forstå hva en statsminister bedriver, eller hva et politisk parti er (Bull 1981a:46).

Det klareste programmet om dette uttrykte Bull i 1975 i et festskrift til Jens Arup Seip. I den kjente artikkelen markerte han systematisk forskjellene mellom hans og Seips historiesyn: «Mine hovedspørsmål dreier seg om i hvilken grad og på hvilke måter folk flest har kunnet bestemme over sitt eget daglige liv, framfor alt sitt arbeidsliv» (Bull 1975:226 – hans utheving). I dag er det interessant å merke seg grunngivelsen hans for dette: det skulle handle om «folk flest», det som vedkom «flertallet», «de mange». Dette var ord som gikk igjen hele tida hos Bull. Et annet sted skrev han at «Hovedkriteriet for hva som er viktig i fortida er for meg antallet. Det viktige er det som vedkommer mange mennes-

Arbeidet med Røabanens forlengelse til Lijordet i 1951. Arbeidere graver ut den nye linjen.

Foto: Dagbladet, Norsk Folkemuseum.

Arbeidere på veianlegg i Tresfjord, Møre og Romsdal, ca. 1904.

Foto: Norsk Folkemuseum.

ker, viktigere jo flere de var» (Bull 1981a:47 – hans utheving). Det var ikke bestemte gruppeinteresser han skrev for, men for folk flest, og for de som var berørt av eliter og autoriteters makt. Slik var han mer demokrat, antiautoritær og maktkritiker enn klassehistoriker. Noen vil si populist – i ei tid da ordet ble brukt positivt i enkelte miljøer på venstresida, og et hovedbegrep i all populisme, «folk flest», ennå retorisk lå mer til venstre enn høyre.

Mer enn gruppetilknyttet solidaritet var det en allmenn kritikk av makt og autoritet som preget Bulls holdninger. Derfor så han også politisk engasjement som viktig motivasjon for å skrive historie. Slik sett var historikeren plassert i nåtida. Den kunnskapen historiefaget skapte, burde kunne brukes til, om ikke å løse, så belyse problemer i vår egen samtid. På et seminar for hovedfagsstudenter i Trondheim omkring 1980 sa han en gang at når han fikk god tid (året etter skulle han pensjonere seg), hadde han lyst til å skrive gymnaslæreboka *Nordmenn før oss* om igjen, og da helt annerledes, ikke kronologisk framover i tid, men baklengs. Han ville la hvert kapittel ta for seg et problem i vår egen tid og så nøste bakover til forhold som kunne belyse problemet. Han prøvde dette litt her og der bl.a. i Cappelens Norgeshistorie, for eksempel i refleksjonene over drabantbyenes ensomhet (Bull 1979b:280). Et mer utpreget baklengsprosjekt hadde han gjort tidligere i 1970-årene, da han skrev sin oversiktsbok om «Østafrikansk bakgrunn». Den ble skrevet for å skaffe norske bistandsmyndigheter kunnskap om et av de områdene som da var pekt ut som satsingsområde for norsk u-hjelp (Bull 1973). Baklengsperspektivet ble enda mer systematisk gjennomført i ei debattbok i 1982 om det han da så som en krise i arbeiderbevegelsen. På denne tida skjedde det endringer både i LO og Arbeiderpartiet som han mente bidro til å fjerne bevegelsen ytterligere fra grupper som hadde vært bevegelsens bærende sosiale grunnlag (Bull 1982). Ved å nøste bakover og vise hvordan et nåtidsproblem hadde artet seg for folk i tidligere tider, mente han at historikerne kunne hjelpe til med å stille kritiske spørsmål til makt, autoriteter og problemer i sin egen samtid.

Den danske vitenskapshistorikeren Inga Floto har skrevet at: «Set i 1990-er-perpektiv kan man måske sige, at 1970-ernes marxistiske og strukturalistiske socialhistorie betegner fremskridtsparadigmets sidste krampetrækninger» (Floto 1996:262). Samtidig

er det lett å finne moderniseringspessimistiske trekk ved sosialhistorias skildringer av dagligliv og sosiale miljøer – som gir like mye følelse av at moderniseringen førte med seg ikke bare voksende klassebevissthet og organisering, men også svekking av fellesskap (Kaldal 1995). Som i det meste av hverdagshistoria er det her lett å finne skildringer som klinger godt sammen med teorier om hvordan folks «livsverden» ble «kolonisert av systemet», for å bruke termer fra den tyske filosofen Jürgen Habermas. Lignende tenkemåter fantes også i Bulls sosialhistorie. Ikke sjelden skrev han nokså ironisk om hvordan det vi ellers lett ser som modernisering eller framskritt, ikke nødvendigvis bare var det. Sett i et perspektiv som i dag er vanligere å bruke om dette, var ironien kanskje et av Bulls narrative grep?

I forlengingen av slike perspektiver, ligger det flere muligheter til å utvikle nye analyser ikke bare av det materialet Bull samlet inn, men av det arbeiderminneprosjektene var uttrykk for som fenomen i sin egen tid. Den svenske historikeren Bo G. Nilsson fullførte i 1996 en studie av det han så som de «historiska och diskursiva vilkoren» som lå til grunn for de svenske arbeiderminneinnsamlingene (Nilsson 1996). På lignende måte ville det vært spennende å analysere nærmere hvordan norske arbeiderminnesamlinger i ettertidens lys kan sees som uttrykk for interessante tenkemåter om både historie og framskritt, det gode samfunn og det gode arbeidslivet, og arbeidernes frigjøring, midt i ei storhetstid for både sosialdemokrati og industrialisme. I tillegg til ironien over det som ikke var blitt slik visjonene sa, er det lite tvil om at de samme minneprosjektene også hentet mye energi fra nostalgisk romantisering av både solidarisk kamp og samhold i hverdagen.

To menn rydder skog for ny Mossevei i februar 1969.

Foto: Dagbladet, Norsk Folkemuseum.

Hallvard Tjelmeland har vist at Bulls kritiske skrivemåter fikk tydeligere politisk brodd på 1970-tallet (Tjelmeland 1988:231). Men ironien fantes der mye tidligere, og da ikke bare om mislykket politikk, men om hvordan virkelige arbeidere ikke var som bevegelsen helst så dem. I analysen av en tidlig streik blant tomtearbeiderne ved Saugbrugsforeningen i Fredrikshald (Halden) i 1889, pekte han i 1958 på at det som ga dem styrke, og trolig avgjorde at de vant fram, ikke var fagorganisasjonen (for den hadde de ennå ikke sluttet seg til), men et sterkt uformelt sosialt fellesskap i lokalmiljøet. Og kravene deres pekte ikke bare framover mot frigjøring fra avmektighet, men bakover. Blant annet ville arbeiderne beholde noen sosiale goder som den paternalistiske ledelsen nå ville avskaffe. De valgte sosial trygghet framfor høyere lønn. Om det skrev Bull: «Det virket som om de klamret seg til en rest av det paternalistiske systemet» (Bull 1958/1972:98).

Dette var en fortellermåte som også lot seg bruke om mye i arbeiderbevegelsens historie. I den programmatisk-artikkelen fra 1975 slapp han ironien til for fullt i omtalen av arbeiderbevegelsens utvikling, og betydning for samfunnssystemet:

Fra den tid da desentralistene i Tranmæls fagopposisjon rykket inn i fagorganisasjonens ledelse – det skjedde først og fremst på fagkongressen i 1920 – tok sentraliseringen fart for alvor. Fra den tid de revolusjonære besatte sentrene i norsk arbeiderbevegelse, begynte den samme bevegelse å forsvare det kapitalistiske bedriftsliv (Bull 1975:232).

SOSIAL REALISME, SOLIDARISK NÆRHET OG SOSIOLOGISK DISTANSE

Like merkbar som den kjølige avstanden i Bulls forhold til partipolitikk og makteliter, var nærheten og varmen han ville skape når han skrev om små sosiale miljøer hvor arbeidsfolk hadde levd sine liv og løst sine problemer, på sine egne hverdagslige måter. Det var i disse skildringene han hadde størst nytte av arbeiderminnene. De ga vinduer inn til menneskene og deres opplevelser, og stoff til å belyse fargerike spektre av levd liv. Det ga en nærhet til aktørene som ellers kunne blitt vanskelig å skape for en arbeiderforsker med egen sosial bakgrunn nokså fjernt fra arbeidsfolks liv.

Uansett hvor mye miljøbeskrivelsene var preget av realisme og innlevelse, var de begrenset og styrt, som i all realisme, av synsvinkler og metodiske grep – som alltid åpner for noe, men aldri for alt. Noe som oppi alt det nære og konkrete skapte en viss avstand til det livet som ble beskrevet, var de analytiske grepene. På det planet kan Bulls sosialhistorie sees som en slags historisk sosiologi – det ble i flere land et vanlig uttrykk om denne typen sosialhistorie i 1970-årene. Det hindret den ikke i å handle også om kultur. I dag er kulturanalyse minst like viktig i deler av sosiologien som i andre fag, men også i den sosiologien 1970-åras sosialhistorikere hentet inspirasjon fra, var kultur med i bildet, i betydningen folks oppfatninger og holdninger – mer om ulike kulturbegrep nedenfor.

Flere har ment at arbeiderminnene gjorde Bulls sosialhistorie mer fokusert på kultur i betydningen folks subjektive meninger enn for eksempel den sosialhistoria som i 1970-årene ble drevet i Oslo under Sivert Langholms ledelse. Der ble mer vekt lagt på kvantitative kilder. Prosjektene handlet der om 1800-tallet, og det gjorde det vanskelig å bruke minner. Noen har også antydnet at Bulls sosialhistorie her viste trekk som foregrep, eller åpnet for, noe av det nye som kom med den kulturelle vendingen fra 1980-årene.³ La oss reflektere litt videre over dette.

Langholm leverte selv et innlegg i denne diskusjonen i 2000. Han mente at forskjellene mellom hans og Bulls sosialhistorie var blitt kraftig overdrevet. I argumentasjonen for det pekte han på at arbeiderminnene ga Bull en tilgang til arbeidernes meninger, fortalt med deres «egne ord», som hans kilder fra 1800-tallet ikke ga. «Vil en forsøke å få vite litt også om preferanser, strategier, skjebner og relasjoner for de mindre privilegerte i eldre tid, så kan en ikke bygge på deres egne ord, en må bygge på deres handlinger – møn-

strene i deres adferd, stadiene i deres livsløp», skrev han (Langholm 2000:150). I dag kan vi stille oss spørsmålet om det ikke nettopp var dette også Bull gjorde, og at han først og fremst brukte arbeiderminnene til å beskrive. Også hans sosialhistorie handlet først og fremst om å skape et mest mulig realistisk bilde av sosiale forhold, av «hvordan folk flest levde», som var overskrifta på det store sosialhistoriske oversiktskapittelet i et av hans to Norgeshistorie-bind i 1979. Og når han, i likhet med Langholm, var interessert i hva folk selv hadde ment om de sosiale forholdene de levde under, var dette noe han også utledet av det kildene ga grunnlag for å beskrive av sosiale forhold og handlingsmønstre. I mindre grad ble dette gjort som tolkninger av deres «egne ord», slik de kom til uttrykk i de muntlig fortalte minnene.

Allerede i en presentasjon av minneinnsamlingene i 1953 problematiserte Bull minnene som kilder til fortidige meninger. «Nettopp når det gjelder å bruke minnene som kilder til å få greie på meninger og oppfatninger, må en forresten være svært varsom. Det er uhyre vanskelig å huske sine egne meninger fra tidligere tider, uten å farge dem med de oppfatninger en har dannet seg siden». Så pekte han på tre temaer hvor minnene derimot var bedre kilder: hvor arbeiderne kom fra, hva som trakk folk til industrien og forholdene mellom arbeider og arbeidsgiver; altså sosiale forhold og sosiale relasjoner (Bull 1981a:74). I doktoravhandlingen fem år senere var det andre temaet erstattet med «levestandard». Her presiserte han også at når det handlet om arbeidernes oppfatninger om seg selv og arbeidsgiverne, var det ofte bare fra beskrivelsene av konkrete hendelser en kunne «trekke slutninger om de oppfatninger som lå bak». Samtidig kunne uttrykk for oppfatninger komme fram som kommentarer til konkrete handlinger (Bull 1972:11). Her er det verdt å merke seg at han ikke la vekt på det minnene kunne ha gitt av materiale til å tolke meninger ut av måten arbeiderne fortalte om sine liv på, ved å tolke deres «egne ord». Akkurat det ser altså ikke ut til å ha vært særlig sentralt i Bulls metode.

I et tilbakeblikk i 1981 luftet han derimot noen muligheter, og da i en refleksjon over hva han gjerne hadde sett at minnene var blitt brukt mer til, og hvordan de bar i seg muligheter til å «gi svar på spørsmål vi ikke tenkte på i 1950». For eksempel mente han nå at det informantene ga av helhetssyn på sine livshistorier, kunne ha fortalt mye interessant, for eksempel når de framstilte utviklingen som et framskritt Arbeiderpartiet hadde æren for. Slike mønstre ville han nå gjerne ha lagt mer vekt på å analysere systematisk. Samtidig var han redd for at interessante trekk ved arbeidernes fortellinger om egne liv i deres «egne ord», ikke ville ha kommet godt fram, «blant annet fordi notatintervju, uten lydband, ikke godt nok får fram de 'tilfeldige' betoningene» (Bull 1981a:98). Dette er interessante refleksjoner, sett i forhold til det vi så at Bull la vekt på med minnene i 1950-årene. I 1981 var han inne på at en kunne ha fått fram mer ved å vektlegge muntligheten ved minnene sterkere, og tolke ikke bare deres helhetsskapende fortellinger, men «betoningene» (i deres «egne ord», må vi her kunne tilføye). Det Bull pekte på her, var altså et potensiale han mente sosialhistoria før 1980 hadde utnyttet for dårlig, men som han nå foreslo som en mulighet for videre eksperimentering.

I det Bull selv rakk å skrive etter 1980, handlet metoden fortsatt først og fremst om å skildre sosiale forhold og folks handlingsmønstre grundig, for på det grunnlaget å slutte seg til «oppfatninger som lå bak». En av de aller siste artiklene Bull skrev, tok for seg et tema som i dag kaller på videre refleksjon over hvilke metoder han brukte for å analysere meninger. I et innlegg på en av de nordiske konferansene om historisk arbeidslivsforskning, i Kungälv 1985, analyserte Bull endringer i arbeidsfolks forhold til frihet og rett til arbeid (Bull 1988). Framgangsmåten var heller ikke her å fokusere på hvordan varierende begreper eller tenkemåter om «frihet» kunne tolkes ut av det arbeiderne fortalte om sine liv, i deres «egne ord», men grundige og konkrete beskrivelser av sosiale og økonomiske forhold, basert på det arbeiderne fortalte. På det grunnlaget trakk han sine slutninger om

hvordan ulike grupper opplevde ulike grader og typer av frihet eller mangel på det i sine liv (Bull 1986, se også Bull 1985:321ff).

De mange eksemplene i Bulls tekster på bruk av minnene som råstoff til konkrete, fargerike og innlevelsesskapende skildringer av levd liv i lokale miljøer, levner ingen tvil om at Bulls sosialhistorie lignet både etnologi og antropologi. Og minneprosjektene i 1950-årene hentet inspirasjon fra tidligere minneinnsamlinger i andre kulturfag. Men inspirasjonen handlet da trolig mest om å oppdage dagliglivet som historiefaglig tema, og om det å gå til «folk selv» for å hente informasjon om det – ikke så mye om å lære av de samme fagenes måter å analysere minnefortellinger på. Slik sett er det riktig som Dagfinn Slettan senere pekte på, at det var først etter 1980 at metodediskusjonene om bruk av muntlige kilder for alvor tok lærdom av måten minner var blitt analysert på for eksempel innen folkloristikken. Det var først da at en på dette feltet «kom ut over 'pålitelighets'-diskusjonen» (Slettan 1996:98).

Før det var sosialhistorias analysemåter mer inspirert av samtidas sosiologi enn av andre fag. At Bull bygde på minner, mens andre bygde på folketellinger og kirkebøker, påvirket selvsagt det bildet som kunne skapes. Men i sine analyser arbeidet også Bull med kategorier og faktorer, og virkningene mellom dem. Slik sett var hans sosialhistorie i det store og hele mer sosiologisk enn kulturanalytisk – men i likhet med datidas sosiologi like mye åpen for å analysere kultur i betydningen folks meninger. Måtene dette ble analysert på, hadde også for Bull lite til felles med de kulturanalysene som ble mer vanligere etter den språklige vendingen, hvor analysene av aktørenes måter å fortelle på, i «egne ord» ble utviklet i nye retninger.

I 1981 summerte Bull også opp sine analyser av det som trolig må sees som det aller viktigste begrepet i hans analyser: «arbeidermiljø». I tråd med skepsisen mot store og generelle kategorier som lett skjulte mangfold og variasjoner, og hindret ham i å komme nært innpå det levde livet og menneskene, lette han etter andre begreper. Og på et nivå mellom «arbeiderklassen» og det enkelte hushold, fant han «arbeidermiljø» som et egnet begrep. I artikkelen om dette gjennomgikk han så en rekke sosiale faktorer som hadde virket inn på livet i ulike arbeidermiljøer, og formet arbeiderne til å bli for eksempel aksepterende eller protesterende (Bull 1981b). Dette var hovedbegrepene i doktoravhandlingen, og slik tenkte han ennå i arbeidermiljøartikkelen i 1981. For eksempel avgjorde graden av stabilitet og tetthet i et miljø om det var preget av sosial kontroll og gjennom-siktighet. Analysen av dette var her eksplisitt inspirert av sosiologen Nils Christies bok «Hvor tett et samfunn». Og hele artikkelen var utpreget sosiologisk.

NOEN LINJER TIL

For å avrunde med å trekke noen linjer som kan bidra til å plassere Bulls sosialhistorie i et større bilde: Som mye annen sosialhistorie er det lett å peke på trekk som viser at den ivaretok både kulturelle og sosiale forhold i folks liv. Men hvor den kulturelle linjen trekkes, avhenger av hvordan vi definerer kultur: som menneskenes levemåter (som i mye tidligere kulturhistorie), som menneskenes subjektive meninger og oppfatninger (som for eksempel i mentalitetshistorien), eller som kulturelle koder og betydningsvever som tolkes ut av blant annet måtene folk har fortalt på om sine liv (som i nyere kulturhistorie), for å nevne tre muligheter (mer om de kulturbegrepene som her antydes, i Kaldal 2002a:24–47).

Tolkning av mening (og kultur i den siste definisjonen ovenfor) ut av minnenes språk og fortellemåter var noe Bull gjorde lite av, men som han i 1981 altså antydte som en til da forsømt mulighet. Kanskje var han da inne på noe av det nyere kulturhistorie kom til å gjøre mer av senere. Men noe tydelig trekk ved hans sosialhistorie var dette ikke, verken tidligere eller på slutten.

Å trekke slutninger om folks fortidige meninger ut fra det informantene i sine minner sa de hadde ment, var han metodisk sett skeptisk til. Det folk hadde ment, deres oppfatninger i fortida, fant han bedre grunnlag for å slutte seg til fra det han kunne beskrive av mønstre i deres liv og handlemåter. Derfor var det også i de konkrete skildringene av dette den metodiske kjernen i hans sosialhistorie lå.

I én av definisjonene ovenfor, kan dette også sees som kultur (kultur definert som levemåter). Men denne linjen peker mindre i retning nyere kulturhistorie enn bakover til tidligere måter å skrive om kultur på. Den linjen går fra Bulls innlevende måter å skrive om hverdagsliv og miljøer på, til tidligere samfunns- og kulturforskning hvor mye av for-målet nettopp var å beskrive folks arbeid og dagligliv (kultur som levemåte) helt konkret. Samme linje kan trekkes helt til den norske samfunnsforskningens far på 1800-tallet, Eilert Sundt, som alle forskere med interesse for vanlige menneskers dagligliv har noe å lære av. Bull tok denne interessen med seg inn i industriarbeiderklassens historie, og utviklet den videre ved hjelp av arbeiderminnene.

Det kan trekkes ytterligere en linje, som nesten er for paradoksalt til bare å nevnes kort på slutten av denne artikkelen: Bull hadde noen tenkemåter til felles også med den historikeren som oftest nevnes som hans motpol; Jens Arup Seip. Uavhengig av i hvilken grad de to historikerne festet sine lyskastere på ulike steder i samfunnet, den ene høyt oppe hos toppolitikere, den andre nede der «folk flest» levde, så var de begge skeptiske til teorier og modeller. De skrev begge ironisk om det som ikke hadde gått som de politiske visjonene hadde forespeilet. Og begge så sosiale og økonomiske forhold som det mest grunnleggende, som det samfunnsnivået hvor de viktigste grunnene fantes til det aktørene mente og gjorde, enten de var politikere (med «vikarierende motiver») eller «folk flest» (med levemåter og handlingsmønstre som en kunne trekke slutninger fra om «oppfatninger som lå bak»).

For den som vil bruke arbeiderminnene til å videreutvikle sosialhistorias analyser i retninger som var lite utprøvd i sosialhistoria før 1980 – for eksempel ved å lete etter kultur og tenkemåter i de bildene aktørene har gitt av sine liv, med «egne ord», «betoninger» og fortellemåter – kan minnene ennå være ei gruve med mye uoppdaget gull. Men da må gruva bli åpen. Arbeiderminnene fra 1950-årene bør sammen med andre senere minnesamlinger som ble gjort i 1970- og 80-årene, men ligger lagret usikkert på ulike steder, skannes og gjøres tilgjengelig for bruk via nettet. Norsk Folkemuseum er i gang med å digitalisere lydopptakene av intervjuer fra 1950-årene. Den dugnaden bør nå i tida framover bygges ut til å omfatte mer av minnematerialet, som det i vår tid er mulig å bevare og gjøre tilgjengelig med nye hjelpemidler.

LITTERATUR

Andersen, Håkon With 1994. Mennesker, meninger og medlemmer – En skisse av nye muligheter for en kulturhistorie. I *Clios tro tjener. Festskrift til Per Fuglum*. Red.: Andersen m.fl. Trondheim, Skriftserie fra Historisk institutt.

Bull, Edvard (1939) 1976. Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo. Utgitt i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1976:2.

Bull, Edvard 1947. *Arbeiderklassen i norsk historie*. Oslo, Tiden norsk forlag.

Bull, Edvard 1948. *Nordmenn før oss. Norgeshistorie for gymnaset* (7.utg.1985). Oslo, Tanum.

Bull, Edvard 1953a. *Arbeidsfolk forteller fra papirindustrien*. Oslo, Tiden norsk forlag.

Bull, Edvard 1953b. *Arbeidervern gjennom 60 år*. Oslo, Tiden norsk forlag.

Bull, Edvard 1955a. *Arbeidsfolk forteller fra sagbruk og høvleri*. Oslo, Tiden norsk forlag.

- Bull, Edvard 1955b. *Norsk fagbevegelse. Oversikt over fagorganisasjonens utvikling* (2. utg. 1968). Oslo, AOF.
- Bull, Edvard (1958) 1972. *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd. Tre norske industristrøk*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bull, Edvard 1961. *Arbeidsfolk forteller. Renhårig slusk*. Oslo, Tiden norsk forlag.
- Bull, Edvard 1973. *Østafrikansk bakgrunn. Kenya, Tanzania og Uganda i fortid og nåtid*. Oslo, Gyldendal.
- Bull, Edvard 1975. Fra husmennenes og bøndernes samfunn til den organiserte kapitalisme. I *Makt og motiv. Festskrift til Jens Arup Seip*. Red.: Dahl, Bull m.fl. Oslo, Gyldendal.
- Bull, Edvard 1979a. *Klassekamp og fellesskap. 1920-1945*. Norges historie, bind 13. Oslo, Cappelens forlag.
- Bull, Edvard 1979b. *Norge i den rike verden. 1945-1975*. Norges historie, bind 14. Oslo, Cappelens forlag.
- Bull, Edvard 1981a. *Retten til en fortid. Sosialhistoriske artikler*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bull, Edvard 1981b. Historiske miljøtyper i arbeiderklassen. *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1981:2.
- Bull, Edvard 1981c. Sju teser om historiefagets mening. I *Nye HT*. Studentblad ved Historiske institutt, universitetet i Trondheim.
- Bull, Edvard 1982. *Norsk arbeiderbevegelse i krise*. Oslo, Cappelens forlag.
- Bull, Edvard 1985. *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*. Arbeiderbevegelsens historie, bind 1. Oslo, Tiden norsk forlag.
- Bull, Edvard 1986. 'Frihet' og retten til arbeid på 1800-tallet. *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1986:1.
- Bull, Edvard 1988. 'Trygghet' og 'frihet' i arbeidermiljø på 1800-tallet. I *Arbete och arbetsmarknad i Norden. Nya linjer inom nordiska arbetslivsforskningen*. Red.: Schiller og Svensson. Innlegg fra den nordiske arbeidslivskonferansen i Kungälv 1985.
- Floto, Inga 1996. *Historie – en videnskapshistorisk undersøgelse*. København, Museum Tusculanum Forlag.
- Fuglum, Per og Jarle Simensen (red.) 1984. *Festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Kaldal, Ingar 1995. Frå 'folkekultur' til 'arbeidarkultur'? *Historisk tidsskrift* 1995:1.
- Kaldal, Ingar 2002a. *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo, Samlaget.
- Kaldal, Ingar 2002b. Sosialhistorikaren i 'Nr 13' – en kulturhistorisk gjensnitt. I *Historie, kritikk og politikk. Festskrift til Per Maurseth*. Red.: Håkon With Andersen, Anne Kristine Børresen, Ida Bull, Ingar Kaldal og Ola Svein Stugu. Skriftserie fra Historisk Institutt, nr. 37. Trondheim, NTNU.
- Kaldal, Ingar 2008. Minna og mytane - og verdien deira som historisk materiale. *Historisk tidsskrift* 2008:4.
- Kalela, Jorma 1984. Minnesforskning, oral history och historierörelsen. *Sociologisk forskning* 1984:3-4.
- Kalela, Jorma 1991. En historikers händelse? Kulturella mönster och samhällseliga förhållanden i källornas läsart. I *Icke skriftliga källor*. Red.: Brandström, Åkerman. XXI nordiska historikermötet, Umeå.
- Kjeldstadli, Knut 1991. Kan det sies noe nytt om de muntlige kildene? *Dugnad. Tidsskrift for etnologi* 1991:4.
- Kjeldstadli, Knut 2009. Arven etter Edvard Bull d.y. – en sosiokulturell historie? I *Gerhard Schönings fotspor. Innlegg ved eit jubileumsseminar*. Red.: Steinar Supphellen. Skriftserie fra Institutt for historie og klassiske fag, nr. 55. Trondheim, NTNU.
- Langholm, Sivert 2000. Om kulturhistorie, sosialhistorie og hamskifter i historien. I *Holmgang. Om førmoderne samfunn. Festskrift til Kåre Lunden*. Red.: Eidsfeldt, Kjeldstadli m.fl. Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Maurseth, Per 1984. Mellom Seip og Bull. Tilbakeblikk på en jubileumsdebatt. I *Festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen*. Red.: Fuglum og Simensen. Oslo, Universitetsforlaget.
- Myhre, Jan Eivind 1995. Social history. I *Making of a Historical Culture. Historiography in Norway*. Red.: Hubbard m.fl. Oslo, Universitetsforlaget.
- Nilsson, Bo G. 1996. *Folkhemmet arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar*. Nordiska museets handlingar 121. Stockholm.
- Simensen, Jarle 1987. Edvard Bull. Minnetale i fellesmøte 12. oktober 1987. I *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs forhandlinger 1987*. Trondheim.

- Slettan, Dagfinn 1981. Muntlig historie – en mangesidig virksomhet. I *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Red.: Hodne, Kjeldstadli, Rosander. Oslo, Universitetsforlaget.
- Slettan, Dagfinn 1994. *Minner og kulturhistorie. Teoretiske perspektiver*. Skriftserie fra Historisk institutt, nr. 4 Trondheim, NTNU.
- Slettan, Dagfinn 1996. Sosialhistorie etter 1970. Fra sosialhistorie til kulturhistorie. *Historisk tidsskrift* 1996:1-2.
- Tjelmeland, Hallvard 1988. Klasse og organisasjon. Nokre tankar om Edvard Bull sitt perspektiv på den tidlege norske arbeidarrørsla. *Vardøger* 1988:18.

NOTER

- 1 For en oversikt over minneinnsamlinger i Norge, se Slettan 1981.
- 2 Se en drøfting av slike innvendinger i Tjelmeland 1988.
- 3 Dette er diskutert med noe ulike vinklinger bl.a. i Andersen 1994, Slettan 1994 og 1996, Myhre 1995, Kaldal 2002a, Kjeldstadli 2009.